

(В. С. Стьопін), а позначають їх поняття, які за висловом С. Б. Кримського, є наскрізними ідеями цивілізації, що виражають єдність людського досвіду.

У підсумку також слід зазначити, що знання розвивається, а історія знання є історія послідовності соціокультурних епох в розвитку суспільства. Сходження в узагальненні знання від первинного, донаукового у напрямку свідомої побудови науки через стихійне чуттєво-практичне, емпіричне, свідоме теоретичне знання категорійного рівня, оформлене понятійним апаратом, відбувається за посередництвом суспільних відносин і є цілком соціальним процесом. Знання виникає у предметній чуттєвій діяльності людей, які вступають у суспільні відносини, і ніяк інакше.

Список використаних джерел

1. Босенко В. А. Диалектика мстит за пренебрежение к ней. – Киев: Общество «Философия и культура», 2010. – 368 с.
2. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. Т.1: Общее введение в чистую феноменологию [Текст] / Э. Гуссерль. – М.: Дом интеллектуальной книги, 1999. – 232 с.
3. Райл Г. Категории / Гилберт Райл. Пер. Н. Примаков, науч. ред. В. Н. Порус // Понятие сознания / Пер. с англ. Общая ред. В. П. Филатова. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 408 с.
4. Рассел Бертран Исследование значения и истины / Перевод с англ. Ледникова Е. Е., Никифорова А. Л. Общ. Ред и прим. Ледникова Е. Е. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999. – 400 с.
5. Степин В. С., Горохов В. Г., Розов М. А. Философия науки и техники / В. С. Степин, В. Г. Горохов, М. А. Розов. – М.: Гардарики, 1996. – 214 с.
6. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления: Пер. с нем. / Составление, перевод, вступительная статья, комментарии и указатели В. В. Библина. – М.: Республика, 1993. – 447 с. – (Мыслители XX в.).

References

1. Bosenko V. A. Dialektika mstit za prenebrezhenie k nej. – Kiev: Obshchestvo «Filosofiya i kul'tura», 2010. – 368 s.
2. Gusserl' E. Idei k chistoj fenomenologii i fenomenologicheskoy filosofii. T.1: Obshchee vvedenie v chistuyu fenomenologiyu [Tekst] / E. Gusserl'. – M.: Dom intellektual'noj knigi, 1999. – 232 s.
3. Rajl G. Kategorii / Gilbert Rajl. Per. N. Primakov, nauch. red. V. N. Porus // Ponyatie soznaniya / Per. s angl. Obshchaya red. V. P. Filatova. – M.: Ideya-Press, Dom intellektual'noj knigi, 2000. – 408 s.
4. Russell Bertran Issledovanie znacheniya i istiny / Perevod s angl. Lednikova E. E., Nikiforova A. L. Obshch. Red i prim. Lednikova E. E. – M.: Ideya-Press, Dom intellektual'noj knigi, 1999. – 400 s.
5. Stepin V. S., Gorokhov V. G., Rozov M. A. Filosofiya nauki i tekhniki / V. S. Stepin, V. G. Gorokhov, M. A. Rozov. – M.: Gardariki. 1996. – 214 s.
6. Hajdegger M. Vremya i bytie: Stat'i i vystupleniya: Per. s nem. / Sostavlenie, perevod, vstupil'naya stat'ya, kommentarii i ukazateli V. V. Bibihina. – M.: Respublika, 1993. – 447 s. – (Mysliteli XX v.).

Kostromina H. M., senior lecturer at the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute» (Ukraine, Kyiv), ann.kostromina@gmail.com

Philosophical conceptualization of social intention of knowledge in the form of categories

The article considers the social aspect of the categories. Categories are the means of the emergence of knowledge and transforming it into a scientific one. Knowledge arises in the objective sensory activity of people who enter into social relations. Knowledge develops, and history of knowledge is the history of the sequence of epochs in the development of society. G. W. F. Hegel believed that knowledge in the theoretical form, namely the categories and logical principles,

constitute the inner framework, the essence, the regularity of social life, as well as natural processes and phenomena. In the post-Hegelian reflection of categories it is possible to distinguish three main approaches. The first of these is the materialist conception of categories in dialectics as logic and the theory of knowledge. The second is the negative attitude to the previous development of the problem categories in the history of philosophy and the refusal to follow its results, the transfer of this problem to the linguistic and analytical plane. The third one is the study of categories as forms of culture and communicative regulators.

Keywords: knowledge, scientific knowledge, categories.

* * *

УДК 811.161.2(045)

Красницька Г. М.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
філософії та економічної теорії, Вінницький
торговельно-економічний інститут
(Україна, Вінниця), krasnitska-am@ukr.net

Мова як чинник формування національної ідентичності

Висвітлено основні історичні аспекти формування української мови як одного з найважливіших факторів становлення національної ідентичності. Висвітлено головні функції мови, яка формує у свідомості людей любов та повагу до своєї нації.

Ключові слова: національна ідентичність, нація, глобалізація, консолідація, державна мова, історичний аспект, цінності, етнос.

Актуальність теми полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку український народ все більше почав поширювати українську мову по всьому світі. Українці пропагують спілкуватися своєю рідною мовою, пояснюючи це особливим станом країни на міжнародній арені. Така ситуація надзвичайно гуртує людей разом та пробуджує до збереження своєї історично-складеної ідентичності.

Постановка проблеми. В історії створення української нації мова відіграла важливу роль. Але проблеми щодо її використання є досить актуальними сьогодні. Тому існує потреба в більш детальному вивченні впливу мови на становлення національної ідентичності.

Метою статті є висвітлення основних історичних аспектів, що сприяли становленню української мови як основного чинника формування національної ідентичності.

За твердженням М. А. Козловця, нація і національна ідентичність – це конструкції, що складаються з багатьох компонентів: етнічних, культурних, територіальних, економічних та політико-юридичних. Нація має поєднувати дві низки вимірів, з одного боку, громадянські та територіальні, а з іншого – етнічні й генеалогічні. М. А. Козловець вважає, що саме завдяки багатовимірності «національна ідентичність стає такою гнучкою, неподатливою силою в сучасному житті й у політиці і може ефективно поєднуватись з іншими могутніми ідеологіями та рухами, не втрачаючи власного характеру».

Проблема становлення національної ідентичності, актуалізована реальним суспільно-політичним контекстом, активно піднімається в Україні в дослідженнях з етнопсихології та етнодержавознавства у 1990-х – на початку 2000-х років. У них національна ідентичність визначається як процес ототожнення, уподібнення себе з певною нацією. У особистості з'являються суб'єктивне відчуття належності до

національної спільноти, прийняття її групових норм і цінностей.

Сучасний розвиток українського суспільства характеризується як період трансформаційних процесів, що обумовлений пошуком власного шляху розвитку та зміни цінностей. Людський спосіб життя зумовлює таке існування цінностей, де найвищою постає та, яка визначає сенс життя особистості, всю мотивацію її існування [7, с. 291].

Необхідно відзначити, що в історії нашої нації українська мова відіграла особливу роль – незалежно від того, який основний чинник вкладається в поняття «українська нація» – етнічний чи політичний. Відповідно до етнічної концепції, українська мова забезпечувала цілісність української спільноти й виступила одним із основних об'єднувачих чинників при творенні української нації. Про українську мову як інструмент формування української політичної нації писав Ю. Шевельов: «Після свого створення літературна мова перетворилася на гасло, знамено, мету. Наприкінці XIX ст. український національний рух був спрямований на питання культури, освіти, літератури. Ці питання переростали в політичні проблеми» [1, с. 112]. На думку вченого, усупереч звичним теоріям, що розглядають розповсюдження мови як наслідок політичного руху, українська літературна мова дає приклад «дива», коли саме її розповсюдження й поклато початок політичному рухові.

Глобалізація світу і прозорість соціокультурних кордонів накладають відбиток і на мовну ідентичність суспільств. За своєю природою глобалізація – космополітична. Неодмінним її супутником у більшості країн є дво- чи багатомовність. Змінюються статусні характеристики мов. Якщо розглядати ефект впливу соціолінгвістичних аспектів глобалізації на національну ідентичність, то можна сказати, що мова є ключовим маркером етнічних кордонів. При цьому головною властивістю мови як підгрунтя ідентичності є унікальна здатність консолідації спільнот в єдиний соціум.

Відповідно до примордіалістської версії, український етнос, народ існує з прадавніх часів: у період Київської Русі українці утворили етнокультурну спільноту, яка в XVI–XVII ст. робила спроби оформитися в державно-національну спільноту; після існування у складі Австрійської та Російської імперій в XIX ст., українці пережили національне відродження, внаслідок якого сформувалася українська «модерна» нація [2, с. 275]. На думку прихильників модерністської версії, генезис української нації розпочався в модерну добу – не раніше кінця XVIII – початку XIX ст. Протягом століть перебування у складі Російської імперії й СРСР на території України російська мова перебрала на себе чи не найголовнішу функцію мови – функцію спілкування. «Ситуація, за якої нерідна мова претендує на роль, адекватну ролі рідної, неприродна й руйнівна, – справедливо зазначає українська дослідниця Л. Масенко. – У таких обставинах взаємини двох мов визначають не гармонійне співіснування і взаємодію, а конфлікт і боротьбу, яка триватиме доти, доки на цій території не переможе одна з них» [3, с. 7].

На нашу думку, у процесі консолідації підросійських та півдавстрійських українців ключову роль відіграла саме мова. Єдина живорозмовна мова дала українцям у різних імперіях усвідомлення себе як єдиного народу,

а вже потім, прийшовши до цього усвідомлення, вони взялися за творення єдиної літературної мови в різних її варіантах – західно- та східноукраїнському. І, хоч як це парадоксально, царські заборони в підросійській Україні стали своєрідним каталізатором цього процесу, оскільки з переміщенням українського книгодрукування в Західну Україну поживилася співпраця між українськими діячами в різних імперіях, з'явилися дискусії (1891–1892 рр., 1898 р., 1906–1913 рр.) про шляхи розвитку нової української літературної мови – на основі східно чи західноукраїнського варіанта.

Нова українська література, яка почала бурхливо розвиватися від кінця XVIII ст. і була представлена такими авторами, як І. Котляревський, П. Гулак–Артемівський, Є. Гребінка, Г. Квітка–Основ'яненко та ін., беззаперечно довела спроможність нової української літературної мови використовуватися не тільки в бурлескно-трагедійному, а й ліричному стилі. На новий рівень розвитку цю мову піднесли Т. Шевченко й П. Куліш. Коли в українських діячів виникла природна потреба розширення сфер функціонування української мови, робилися спроби запровадження її в освіту, науку, церкву, царський уряд Російської імперії вбачав реальну загрозу в розвитку української літературної мови. Її використання заборонялося багатьма царськими указами. Найбільш горезвісні з них – Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року. Ці документи забороняли україномовну освіту, науку, переклади, публічні виступи, театральні вистави та ін. Польський антрополог Броніслав Малиновський ще 1912 року заявив, що не існує ієрархії культур, а отже, й ієрархії мов. Усі вони – від Всевишнього. І мови даються кожному етносові як космічна програма, як завдання бути собою, тобто виконувати своє земне призначення.

Аналізуючи мовну ситуацію в Україні як чинник національної безпеки, автори монографії «Стратегія і тактика, стан національної безпеки України» справедливо зазначають: «Повинна зберігатися єдина мовна основа державної ідентичності. Мова виконує значущу соціальну й політичну функцію – це елемент, який консолідує суспільство, цементує націю в більш-менш єдиний і однорідний склад» [4, с. 111]. Переважно подвійна ідентичність, зумовлена мовною біполярністю, є постійним джерелом напруження в Україні. Невідповідність етнічної належності з мовною самоідентифікацією є серйозною етнополітичною проблемою. Мова перетворюється на значно сильніший чинник ідентифікації, ніж етнос як такий. Подвійна ідентичність українського суспільства може призвести до заперечення національних цінностей, спричинити культивування зневажливого ставлення до всього національного в окремих регіонах України. Рідна мова для більшої частини населення – українська, хоча через певні обставини багато хто користується російською мовою. За статистичними даними Держкомстату населення України за мовною ознакою розподілилося таким чином: 85,2% українців називають рідною мовою українську; 14,8% – російську; 95,9% росіян називають рідною мовою російську та лише 3,9% з них – українську. На думку дослідниці Л. Нагорної, у процесі нації- і державотворення на перший план виходить саме консолідаційна функція мови. Таку функцію виконала тільки нова українська літературна мова, що базувалася

на народній основі. Ця мова була близькою для всіх соціальних верств українців, тому саме вона змогла стати засобом консолідації українства [6, с. 234–235].

Мовно-культурний ландшафт ще ніколи не руйнувався так інтенсивно, як тепер. Легітимізація української нації відбулася при її цілковитому обеззброєнні як у мілітарній так, і у всіх інших сферах – виробничій, аграрній, інформаційній, науковій, освітній. Хоча наш національний дух ще не пригнічений остаточно, але економічно ми витиснуті з того поля, на якому здійснюється розподіл праці й ринків. Тому найактивніша українська людина шукає собі місця за межами України, де для них створені найдискримінаційніші умови. Як ми пересвідчилися останніми роками, глобалізаційні процеси вписують усі держави в іншу систему координат, в інші економічні системи й умови існування. Нам просто необхідно усвідомити, що ніхто і ніколи не сприятиме нашому історичному вияву бути собою як на загальнонаціональному рівні, так і в індивідуальному. Слухаючи мову багатьох депутатів, більшість з них, володіючи українською мовою, принципово вдаються до російської мови, нав'язуючи багатомільйонній українській нації не лише чужу мову, чужу історію, чужу культуру, а й прагнучи розчленувань, розділень, знеосіблень, денаціоналізації українського масиву, який зберіг себе всупереч репресіям, голодоморам і лінгвіцидам.

В наш час дуже рідко можна зустріти людину, яка розмовляє чисто українською мовою. Але українці повинні усвідомлювати те, що вони є громадянами України і державною мовою в нашій країні є – українська. На сучасному етапі Україна перебуває у процесі національного й історичного самовизначення, переосмислює події давнього і недавнього минулого. На думку відомого дослідника націоналізму Е. Сміта, кожна нова генерація нації має переосмислювати й заново «створювати» свою національну ідентичність, оскільки вона є тривалим процесом формування основних складових компонентів національного буття [5, с. 147].

Отже, протягом всієї історії України, наш народ боровся за міжнародне визнання існування окремої нації. Ця боротьба виражалася через фізичні та моральні вчинки людей. Але Україна ніколи добровільно не відмовлялася від своєї мови, нас лише змушували забувати хто ми такі. Слід визнати, що до сьогодні ми змогли вберегти національну культуру та цінності, які є відомими усьому світові. І в цьому є велика заслуга нашої рідної мови. Адже це вона століттями гуртувала людей разом і формувала нашу національну ідентичність.

Список використаних джерел

1. Іванишин В. Мова і нація. Тези про місце і роль мови в національному відродженні України / Василь Іванишин, Ярослав Радевич-Винницький // Вид. №4. – Дрогобич, 1994. – 218 с.
2. Касьянов Г. Теорія нації та націоналізму. Монографія / Георгій Касьянов. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
3. Масенко Л. Умовна Україна: Популярне видання. – К.: Темпора, 2007. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації. – 546 с.
4. Стратегія і тактика, стан національної безпеки України: Науково-інформаційний вісник. Вип.35 / За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н. В. П. Горбуліна. – К.: ТОВ «Поліграф Консалтинг», 2006.
5. Сміт А. Етнічне походження націй. Блеквелл, Оксфорд, Великобританія та Кембридж, США, 1993.

6. Ковальов Д., Ковальов П. Повстання ідентичності. – Дн.: ВКК Баланс-Клуб, 2016.

7. Красницька Г. М. Формування етично-ціннісних орієнтацій молоді / Ганна Миколаївна Красницька // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2016. – Вип.107 (4). – С.291–293. (фахове видання).

References

1. Ivanyshyn V. Mova i nacija. Tezy pro misce i rol' movy v nacional'nomu vidrodzhenni Ukrainy / Vasyly Ivanyshyn, Jaroslav Radevych-Vynnyts'kyj // Vyd.№4. – Drogobych, 1994. – 218 s.
2. Kas'janov G. Teorii' nacji' ta nacionalizmu. Monografija / Georgij Kas'janov. – K.: Lybid', 1999. – 352 s.
3. Masenko L. Umovna Ukraïna: Populjarne vydannja. – K.: Tempora, 2007. Fenomen nacional'noi' identychnosti: vyklyky globalizacii'. – 546 s.
4. Strategija i taktyka, stan nacional'noi' bezpeky Ukraïny: Naukovo-informacijnyj visnyk. Vyp.35 / Za zag. red. akademika NAN Ukraïny, d.t.n. V. P. Gorbulina. – K.: TOV «Poligraf Konsalting», 2006.
5. Smitt A. Etnichne pohodzhennja nacij. Blekvell, Oksford, Velykobrytaniya ta Kembrydzh, SSHA, 1993.
6. Koval'ov D., Koval'ov P. Povstannja identychnosti. – Dn.: VKK Balans-Klub, 2016.
7. Krasnic'ka G. M. Formuvannja etychno-cinnisnyh orijentacij molodi / Ganna Mykolai'vna Krasnic'ka // Gileja: naukovyj visnyk. Zbirnyk naukovyh prac'. – 2016. – Vyp.107 (4). – S.291–293. (fahove vydannja).

Krasnitska H. M., candidate of historical sciences, assistant professor of philosophy and economic theory, Vinnytsa trade and economic institution (Ukraine, Vinnytsa), krasnitska-am@ukr.net

Language as the main factor in the formation of national identity

The article describes the main historical aspects of the formation of Ukrainian language as one of the most important factors of building national identity. Main functions of the language, which forms in the minds of people the love and respect for their nation were revealed.

Keywords: national identity, nation, globalization, consolidation, state language, historical aspect, values, ethnos.

* * *

УДК 111.84:316.647.5

Кузьменко Р. І.,

аспірантка кафедри філософської антропології,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
raisa.kuzmenko.kiev@gmail.com

ФЕНОМЕН ТОЛЕРАНТНОСТІ: ЕТИМОЛОГІЯ І СЕМАНТИКА

Проаналізовано походження терміну «толерантність». З'ясовано роль мови у визначенні поняття. Доведено, що толерантність – це головна умова плідного діалогу, який є основним способом успішної взаємодії людини в соціумі. Установлено, що невід'ємними складовими феномену толерантності в людському бутті є взаєморозуміння, повага, доброзичливість, рівність. Розглянуто ідею толерантності як дійсну перспективу розвитку людських відносин, які ведуть до мирного співіснування, співробітництва та співтворчості.

Ключові слова: толерантність, поняття, мова, діалог, повага, рівність, співробітництво, співтворчість.

Проблема толерантності з кожним днем набуває все важливішого значення для кожної людини та всього світового співтовариства. Людина знаходиться в центрі всього, що відбувається в світі: вона виступає генератором ідей, вона сама стає їх реалізатором. І наскільки її задуми і дії будуть толерантними по відношенню до Іншого, залежить майбутнє всього